

Kohti kiistelevää kansalaistoimintaa

PERTTI LAPPALAINEN

Ongelma: välttämättömyys- ja konsensuspolitiikka

Usein väitetään, että Suomeen mahtuu vain yksi totuus kerrallaan. Toisin sanoen poliittiseen kulttuuriin on syöpyntä syvälle nk. vaihtoehdottoisuusretoriikka, jolla tarkoitetaan sitä, että asiat on mahdollista ja järkevää hoitaa vain yhdellä tavalla. Välttämättömyysretoriikka ei tunne vaihtoehtoja, vaan päätöksenteossa on aina otettava huomioon erityisesti talouden sanelemat pakot. Tämä vaatimus tuli tutuksi Margaret Thatcherin puheista, joissa tuon tuosta toistui sanoma: meillä ei ole vaihtoehtoa. Tällöin tavallisilla kansalaisilla ei ole muuta vaihtoehtoa kuin sopeutua tai tuhoutua pysyviin totuuksiin. (Lindholm 2016, 9.) Kyse on ongelmasta, jonka John Dewey havaitsi jo vuonna 1927. Hänestä ”väittelemisen, keskustelun ja vakuuttamisen menetelmät ja edellytykset” (Dewey 2006, 222) olivat alamaissa. Toisin sanoen hän kaipasi puhe- ja keskustelutaitoa eli retoriikan taitoa, joka pystyy haastamaan itseäänselvyyksiksi kohotettuja näkemyksiä.

Uskotellaan myös, että välttämättömyyspolitiikka edellyttää konsensuspolitiikkaa eli välttämättömyydet täytyy toteuttaa yksimielisesti. Konsensuspolitiikka on toinen suomalaista poliittista kulttuuria leimaava piirre. Yksi konsensuspolitiikan käännekohta oli pääministeri Kalevi Sorsan aloitteesta Korpilammella järjestetty elvytyspolitiikkaa käsittelevä konferenssi syyskuussa 1977. Onpa jopa otettu käyttöön käsite Korpilammen henki, ”johon vedotaan edelleen säännöllisesti ja sen merkitys suomalaisen konsensuksen vakiinnuttajana tunnetaan ja tunnustetaan laajalti” (Saari 2010, 471). Konferenssin tarkoitus oli päästä yhteisymmärrykseen talous- ja yhteiskuntapolitiikassa, missä onnistuttiinkin hyvin, minkä vuoksi puhutaan Korpilammen hengestä. Konferenssi oli symbolinen rituaali, joka antoi konsensukselle sen

kulttuurisen merkityksen, jonka perään kysellään vielä 2010-luvulla.

Välttämättömyys- ja konsensuspolitiikan yhdistelmä on kuitenkin perin ongelmallinen. Keskityn tässä kirjoituksessa juuri tähän problematiikkaan kansalaistoiminnan näkökulmasta. Kysyn, miksi kiistelystä sietäminen ja konfliktuaalinen politiikka ja sitä edistävä demokratia on suorastaan välttämätöntä. Miten kansalaistoiminta voi edistää konfliktuaalista politiikkaa ja sitä ylläpitävää demokratiaa? Mitä välttämättömyys- ja konsensuspolitiikasta seuraa?

Retoriikka kansalaistaitona

Vesa Heikkinen korostaa teoksessaan *Kielen voima* (2007) erityisiä kielellisiä kansalaistaitoja. Hänestä kielitietoisuus vie uudenlaiseen aktiiviseen kansalaisuuteen. Olisi havahduttava kielen – tai oikeastaan retoriikan – voimaan myös kansalaistoiminnassa. Tarkoitan retoriikalla tässä yhteydessä käytännöllistä kielellisen vakuuttamisen ja vaikuttamisen taitoa. Retoriikka on puhe- ja väittelytaito tai mielteenannon moniääninen kannanoton taito, joka ei välttele kiistelyä. Retoriikka on kansalaistaito, joka elävöittää kansalaiselämää ja edesauttaa osallistumista. (Hänninen 1996.) Tosin retoriikan erittely kansalaistoiminnan ominaisuutena on selvästi laiminlyöty.

Kansalaistoiminnan ja retoriikan välisen sidoksen havainnollistamiseksi aineksia löytyy republikanismiksi kutsutusta poliittisesta ajattelusta. Sen eri suuntaukset painottavat lyhyesti sanottuna aktiivista kansalaisuutta, so. kansalaisten omaehtoista aktiivista toimintaa, siihen kuuluvaa retoriikkaa ja vilkasta keskustelukulttuuria ylipäätään. Ei tarvitse kovin laajalti perehtyä nykykeskusteluun tai katsella ja kuunnella suomalaista poliittista todellisuutta, kun huomaa, miten kehnosti republika-

nismien ideoita ja ideoita on vaalittu meikäläisessä politiikassa.

Republikanismin teorioita käsittelevässä teoksessaan *Civic Republicanism* (2002) Iseult Honohan toteaa, että niissä painotetaan erityisesti deliberaatiota, mielipiteiden reflektointia ja kommunikointia toisten kanssa. Deliberatiivisessa republikanismissa politiikassa kaikilla kansalaisilla ja kansalaisryhmillä on oikeus tehdä ehdotuksia ja esittää näkemyksiä. Demokratia ei saa perustua pelkkään enemmistövaltaan, vaan myös vähemmistöjen näkemykset on otettava huomioon. (Honohan 2002, 161–162.)

Kun mitä erilaisimpia ääniä kuullaan ja vaatimuksia esitetään, hyväksytään perspektiivien moninaisuus, huomioidaan muiden näkemyksiä, selitetään omia kantoja ja ollaan valmiita muuttamaan niitä deliberaatioprosessissa. Konsensus ei ole välttämätön, vaan vahvoja eroja voi esiintyä siitä, miten tulkita, priorisoida ja toteuttaa yhteistä hyvää. Tärkeää on oppia elämään konfliktien kanssa.

Deliberatiivisessa politiikassa päätökset tehdään keskustelun ja reflektion pohjalta. Deliberatiivinen politiikka painottaa nimenomaan aktiivista dialogia kansalaisten välillä. Se voi saada useita muotoja eli se ei ole vain monologinen reflektioprosessi. Vaikka ihmiset ovat eri mieltä, he voivat silti ratkoa erimielisyyksiään argumenteilla eikä voimakkein. (Honohan 2002, 162.)

Tunnettu republikanismin teoreetikko Philip Pettit pitää päätösten kiistämis mahdollisuutta demokratian erottamattomana ulottuvuutena. Demokratia ymmärretään tavallisesti pyrkimyksenä konsensukseen, mutta demokratia voidaan käsitellä myös kiistämisen mallina, jolloin kansalaistoinnilla on siinä keskeinen merkitys. Kiistämisen mahdollisuus estää päätöksenteon mielivaltaisuuden. Jotta päätöksentekoprosessi voisi sallia kiistämisen, on sen oltava debattiperusteinen.

Debatoiva malli on avoin kaikille niille, jotka voivat tehdä vakuuttavan esityksen päätöksentekoesitystä vastaan. Kenelläkään ei tarvitse olla erityistä painoarvoa, asemaa tai valtaa. Riittää kun vakuuttavasti haastaa esityksen eli tällöin tarvitaan retoriikan taitoa. Debattiperustaisen mallin selkeä vaihtoehto on sopimus pohjainen malli. Siinä eri intressiryhmät yrittävät turvata kullekin hyödyllisen yksimielisyyden ja päästä mahdollisimman vähällä kiistelyllä. (Pettit 1997, 185–188.)

Kiistelevä deliberaatio on välttämätöntä, jos ylipäätään halutaan ylläpitää poliittista elämää.

Isaiah Berlin toteaa osuvasti kuuluisassa esseessään *Kaksi vapauden käsitettä* (2001), että politiikka saa käyttövoimansa ihmisten välisestä epäsovusta. Jos ei olisi kiistoja yhteiskunnan perimmäisistä päämääristä, ei myöskään olisi politiikkaa vaan tekniikkaa. Jos päämääristä vallitsisi yksimielisyys, jäljelle jäisi vain keinoja koskevia kysymyksiä, jotka eivät ole poliittisia vaan teknisiä. Ne voitaisiin jättää asiantuntijoiden tai koneiden ratkaistaviksi.

Deliberatiivinen kiistely ei vain edellytä vaan myös opettaa retoriikan taitoja. Kiistelyssä tarvitaan vakuuttavia ja vaikuttavia argumentteja ja kiistelyprosesseissa niitä opitaan lisää. Väitän, että ihminen ei voi saavuttaa Berlinin tarkoittamaa positiivista vapautta, olla oma herransa, ilman retoriikan taitoja. Positiivisen vapauden saavuttanut ihminen haluaa olla, kuten Berlin sanoo, toimija vaan ei toiminnan kohde. Hän haluaa olla päätösten tekijä eikä olento, jonka puolesta päätetään. Berlin päättelee, että positiivinen vapaus on mahdollistanut aikamme voimakkaimpien kansalaisliikkeiden nousun.

Kansalaistoiminta kiistämisen politiikkana

Deliberatiivisen kansalaistoiminnan rooli asioiden kiistämisessä on kiistaton. Deliberatiivinen politiikka opettaa, kuinka elää erilaisten sosiaalisten, poliittisten ja taloudellisten konfliktien kanssa. Se luo moninaisuutta yhteiskuntaan ja kyseenalaistaa kaikenlaiset samaan muottiin ajavat ohjenuorat. Erityisesti Sidney Tarrow (1998) on tehnyt tunnetuksi kiistämisen politiikkaa (*contentious politics*), joka on hänestä yhteiskunnallisten liikkeiden muodostumisen syy.

Kiistämisen politiikkaa syntyy silloin, kun ihmiset yhdessä ottavat mittaa eliiteistä, auktoriteeteista ja vastustajista. Liikkeille on ominaista, että ne aiheuttavat haastavia kiistoja häiritsevällä suoralla toiminnalla. Tärkein kiistelevän toiminnan muoto on luova ja performatiivinen häirintä, haastava tai kyseenalaistava toimintatyö. Kiistelyn politiikalle on ominaista innovatiiviset ja spontaanit aktiot, jotka voivat piristää konventionaalista kollektiivista toimintaa. (Tarrow 1998, 102.)

Tarrow sanoo, että muutokset poliittisen toiminnan mahdollisuuksissa ja rajoitteissa luovat tärkeimmän kiihokkeen aloittaa uusia kiiste-

lyjä. Hän tarkoittaa poliittisilla mahdollisuuksilla kamppailuja, jotka rohkaisevat ihmisiä kiistelyyn. Poliittisilla rajoitteilla hän tarkoittaa tekijöitä, jotka lannistavat kiistelyä. Sellainen tekijä on eliittien halu luoda vahva rintama kiistelijöitä vastaan. (Tarrow 1998, 5–7, 19–20.) Tästä on yksi esimerkki itsepintainen vakuuttelu, että ei ole vaihtoehtoja.

Tarrow viittaa aivan ohimennen retoriikkaan käsitellessään kehystämistä. Afroamerikkalaisten kansalaisoikeusliike vetosi traditionaaliseen amerikkalaiseen kansalaisoikeusretoriikkaan, jolloin oikeusretoriikka muutettiin uudeksi kollektiivisen toiminnan kehykseksi. Kehyminen on kiistämisen politiikan keskeinen ominaisuus eli koko kollektiivisen toiminnan kulttuuri on rakennettu kehyksille ja tunteille, joiden avulla mobilisoidaan ihmisiä pois alistuneisuuden tilasta konfliktuaaliseen toimintaan. (Tarrow 1998, 118.)

Kollektiivisen toiminnan kehukset tarkoittavat tulkintakaavioita, joilla kiistämisen toimijat tulkitsevat, määrittelevät ja uudelleen määrittelevät ongelmia ja tilanteita. Yhteiskunnallisten liikkeiden tärkein kehystämiskeino on vääryyksien ja epäkohtien nimeäminen. Tärkeä kiistelyn politiikan kehys on olosuhteiden tulkitseminen epäoikeudenmukaisiksi. Ennen kuin kollektiivista toimintaa syntyy, ihmisten täytyy määritellä kollektiivisesti jokin tilanne epäoikeudenmukaiseksi. Samoin kiistely voi kohdistua vihollisen nimeämiseen. (Tarrow 1998, 109–111.)

Pierre Rosanvallin kaavailemassa vastakkaisessa demokratiassa eli vastademokratiassa on selviä kiistämisen politiikan piirteitä. Vastademokratian ajatus painottaa toimintaa, jolloin demokratiasta tulee elävää (Rosanvallin 2006, 250). Näin ollen kansalaistoimijoilla on tärkeä rooli vastademokratiassa. Uudet yhteiskunnalliset liikkeet ovat näkyvimpiä vastademokraattisia toimijoita. Niiden tehtävä on nostaa teemoja ja ongelmia julkiseen keskusteluun, saattaa asioita yleiseen tietoisuuteen ja asettaa rajoja vallankäytölle. (Rosanvallin 2008, 64–66.)

Itse asiassa ”kansalaisaktiviteetti voidaan ymmärtää vastademokraattisena toimintana” (Rosanvallin 2008, 336), jonka tunnusmerkkejä ovat valvonta, vastustaminen ja tuomitseminen sekä terve epäluottamus ja epäluulo edustuksellista politiikkaa ja poliitikkoja kohtaan. Rosanvallin muistuttaa, että ”kansalaisyhteiskunta on aina valvonut ja kontrolloinut, toiminut asiantuntijana ja arvostellut käytäntöjä monin vaihtuvain tavoin”

(Rosanvallin 2008, 30). Toisin sanoen kriittinen ja kiistelevä asenne on olennainen vastademokratian ominaisuus.

Rosanvallon painottaa kansalaisvalppautta, joka tarkoittaa sitä, että kansalaiset valvovat, ovat hälytystilassa ja varuillaan. He tarkkailevat ja pitävät silmällä jatkuvasti päättäjien toimintaa. Valppaus tekee kansalaisista aina toimintavalmiin, jolloin he eivät tyydy vain äänestämään tietyin väliajoin. Se ilmenee esimerkiksi lehdistön, yhdistysten ja ammattiliittojen kiistelevänä toimintana, kuten kannanottoina, vaatimuksina ja lakkoina. Se tarkoittaa myös päättäjien toimien alituisen kritisoinnin mahdollisuutta ja tilanteissa piilevien näkyvien hyödyntämistä. (Rosanvallin 2006, 46–47.)

Arvostelu osana kansalaisvalvontaa viittaa yksittäisten toimien tai laajemminkin politiikan arvosteluun, johon liittyy argumentoiva julkinen keskustelu eli Rosanvallin painottaa huomaamattaan retoriikan merkitystä. Arvostelu kohdistuu hallinnon laatuun ja tehokkuuteen, ja se testaa vallankäyttäjien pätevyyttä. Kun kansalaiset koettelevat päättäjien pätevyyttä ja puntaroivat heidän toimiansa tuloksia, he tukeutuvat käytännön asiantuntemukseen. Rosanvallin mielestä kansalaiset ovat saaneet näin suoraa edustuksetonta valtaa, minkä vuoksi demokratia on muuttumassa perin pohjaisesti. (Rosanvallin 2008, 46–50, 58–60.)

Yksi keskeinen vastademokraattinen kiistämisen tapa on vasta-asiantuntemuksen artikulointi. Tällainen eri alojen asiantuntijoiden erilainen argumentaatio pystyy haastamaan vakuuttelut, joiden väitetään olevan vaihtoehdottomia. Kansalaisliikkeet ovat heikentäneet dogmaattista teknologia- ja tiedeuskoa ja kyseenalaistaneet sen neutraalisuuden. Yksi esimerkki tällaisesta toiminnasta löytyy jo 1970-luvun alusta, jolloin Energiapoliittinen yhdistys – vaihtoehto ydinvoimalle (EVY) ei jäänyt myönteisen ydinvoima-asiantuntemuksen armoille vaan tukeutui vastatietoon toiminnassaan. Yhdistyksen aktiivi Olli Tammilehto (1996) kertoo, että ydinvoiman vastainen kansalaistoiminta syntyi tuolloin siksi, että toisinajattelevat asiantuntijat ryhtyivät tukemaan ydinvoiman vastustajia. Se sai aluksi tukea argumenteilleen Ruotsista kahdelta tutkijalta, jotka olivat perehtyneet Yhdysvalloissa ydinvoiman vastaiseen asiantuntemukseen. EVY loi kriittisen vastadiskurssin tukeutumalla professoreiden, lääketieteilijöiden ja insinöörien tietoon ja arvovaltaan.

Agonistinen demokratia pakon poliittikan vaihtoehtona

Kun kansalaistoiminta haastaa itseäänselvyyksiä ja esittää vaihtoehtoja hegemonisoituneille näkemyksille, Dewey'n kaipaama vilkas ja monipuolinen kiistelevä keskustelukulttuuri voi elpyä ja kukoistaa. Tosin deliberatiivinen politiikka ja avoin keskustelu saattaa joskus johtaa syviin erimielisyyksiin. Tämä tilanne voi kuitenkin olla parempi kuin erimielisyyksien alituinen tukahduttaminen. Konfliktit täytyy vaan tunnustaa politiikan luontaisiksi tai olennaisiksi osiksi. Monasti kuvitellaan, että konfliktit lyhyellä tähtämellä johtavat eriytymiseen, mutta pitkällä tähtämellä niillä voi olla integroiva voima. Honohan tähdentää, että kiistäminen on tärkeä, ellei tärkein deliberatiivisen politiikan idea. Instituutiot olisi organisoitava siten, että aina on kiistelyn mahdollisuus päätöksentekoprosessien kaikilla tasoilla. (Honohan 2002, 249.)

Kiistelyyn tukeutuvaa demokratiaa kutsutaan agonistiseksi demokratiaksi, jonka yksi keskeinen teoreetikko on nykyään Chantal Mouffe. Hänen lähtökohtansa on poliittisen (*the political*) idea, josta on tullut polttava kysymys partikularismin räjähdysmäisen voimistumisen vuoksi. Poliittiselle on leimallista konfliktit ja jaot, jotka liittyvät esimerkiksi sukupuoleen, rotuun, luokkaan, seksuaalisuuteen ja ympäristöön. Tällaiset erot eivät koskaan katoa. Poliittinen on ulottuvuus, joka on sisäsyntyisesti läsnä jokaisessa ihmisyyhteiskunnassa, koska ”kaikki rakentuu eroille” (Mouffe 2000, 21).

Nyky-yhteiskuntien keskeinen ongelma Mouffin mielestä on kyvyttömyys ratkaista ongelmat poliittisella tavalla. Mouffe tarkoittaa tällä sitä, että poliittiset kysymykset eivät ole vain teknisiä kysymyksiä, jotka vain asiantuntijat pystyvät ratkaisemaan. Ne edellyttävät aina avointa kiistelyä ja valintoja erilaisten vaihtoehtojen välillä vetoamatta välttämättömyysiin, kun päätöksiä tehdään.

Mouffin tavoite on tuoda esille konsensusseen tähtäävän liberalismien keskeinen heikkous, ”antagonismin häviämättömyyden kieltäminen” (Mouffe 2005a, 10). Vasta kun tunnustetaan politiikan konfliktuaalinen aspekti, kyetään ymmärtämään, mistä on kyse demokraattisessa politiikassa. Sen täytyy mahdollistaa diskurssit, käytännöt ja instituutiot, jotka sallivat ystävän ja vihollisen tai meidän ja heidän välisen eron muodostumisen. (Mouffe 2013, 9, 142.)

Me ja he -erottelu ei kuitenkaan saa jäädä vain vastakkainasettelun tasolle, vaan se täytyy jalostaa tai kesyttää agonismiksi, joka tarkoittaa meidän ja heidän suhdetta, jossa konfliktivoivat osapuolet tunnustavat vastustajiensa legitimitettiin siitä huolimatta, että myöntävät kulloisenkin konfliktin rationaalien ratkaisun mahdollisuuden.¹ Osapuolet ovat vastustajia vaan eivät vihollisia. Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka osapuolten välillä vallitsee konflikteja, ne näkevät itsensä kuuluvan samaan yhteiseen poliittiseen tilaan. Demokratian tehtävä on muuttaa vastakkainasettelu agonismiksi. (Mouffe 2000, 102–103; Mouffe 2005a, 20.) Agonistisen demokratian toteutuminen edellyttää sen myöntämistä, että konfliktien täydellistä yhteensovittamista tai kansan täydellistä yhtenäisyyttä ei voida saavuttaa. Demokratia on hengissä ja voi hyvin silloin, kun konfliktit ja kiistelyt kukoistavat. (Mouffe 2000, 14–22, 98–99; Mouffe 2013, 7.)

Kohtalonkysymys on, kuinka muodostetaan meidän ja heidän välinen erottelu tavalla, joka on yhteensopiva selkeän pluralismin kanssa. Konflikteja ei voida eikä saa tuhota demokraattisissa yhteiskunnissa, koska pluralistisen demokratian erityisyys on juuri konfliktien tunnustaminen ja niiden legitimiys. Mutta jos konsensusteoreetikkojen tapaan vastustajat määritellään moraalisesti vaan ei poliittisesti, vastustajista tulee vihollisia. Pahojen välillä agonistinen debatti ei ole mahdollinen. (Mouffe 2013, 7, 143.)

Agonistisen demokraattisen politiikan uutuus on se erilainen tapa, jolla meidän ja heidän välinen ero ylitetään. Kyse on eri tavalla muodostettavasta konsensusesta eli siitä, että agonistinen vastakkainasettelu on konsensuksen toteutumisen välttämätön ehto. Vastustajien välillä vallitsee eräällä tavalla paradoksaalinen tila, konfliktuaalinen konsensus. Tällöin hyväksytään kamppailu konfliktuaalisista tulkinnoista ja vastustajia pidetään ystävällisinä vihollisina. (Mouffe 2005a, 29–30, 121; Mouffe 2013, 122, 139.) Konfliktuaalinen konsensus tarkoittaa tilannetta, jossa ykseys muodostuu erojen kautta (*unity in distinction*). Tätä käsittelevää teoretisointia ei juuri tunneta suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa. Olisi

¹ Risto Niemi-Pynttari pitää agonismina avointa kiistelyn kulttuuria, jossa arvostetaan vastustajia. Tällöin väittelyt ja debattit tapahtuvat sääntöjen puitteissa, mikä edellyttää reilua konfliktien sääntelyn taitoa. Niemi-Pynttari tiivistää: ”Hallittu kiistely ja eräänlaiset kesytetyt riidat voivat toimia vapauttavina tekijöinä hajanaisessa yhteiskunnassa, jossa ei haikaila yhteisen arvopohjan perään” (Niemi-Pynttari 2011).

jo lopultakin ymmärrettävä myös Suomessa, että konflikteilla voi olla integroiva funktio.

Välttämättömyys- ja konsensuspolitiikan seuraukset

Mouffelta löytyy välttämättömyys- ja konsensuspolitiikkaa koskevia pohdintoja, jotka pätevät myös Suomeen. Hänestä vallitseva demokratiateoria on pitkään harhaisesti kuvitellut, että harmonia ja konfliktiton tila on demokratian ideaali. Peruspainotus on ollut rationaali luottamus universaaliin konsensuksen muodostamisen mahdollisuuteen. (Mouffe 2000, 49; Mouffe 2013, 136.)

Liberalistiset demokratian konsensusmallit eivät kykene huomioimaan passioiden roolia tärkeänä liikuttavana voimana politiikan kentillä. Mallin teoreetikot eivät ymmärrä kamppailun ensisijaisuuden merkitystä sosiaalisessa elämässä. He eivät voi käsittää sitä, että on mahdotonta löytää rationaalisia ja puolueettomia ratkaisuja poliittisiin kysymyksiin. (Mouffe 2005a, 24–34; Mouffe 2005b, 123, 139.) Konsensusteoreetikot eivät tunnusta vastakkainasettelujen ja affektioiden merkitystä poliittisten identiteettien muodostumisessa, koska he pelkäävät niiden vaarantavan demokratian päämäärän, konsensuksen. He kuvittelevat pystyvän muodostamaan konsensuksen, joka on sekä moraalinen että neutraali. (Mouffe 2005b, 141.)

Konsensusmallin kannattajat pitävät rationaalial dialogia menetelmänä, jonka avulla päästään neutraaliin yhteiskunnalliseen ykseyteen. Kun konsensus on saavutettu, yhteiskunnan oletetaan olevan hyvin järjestetty. Niin sanottu hyvin järjestetty yhteiskunta eliminoi nimenomaan vastustajien välisen kamppailun. Kun politiikka ymmärretään yksilöiden väliseksi neuvottelun rationaaliksi prosessiksi, valta, repressio ja vastakkainasettelut piiloteetaan. Uskotaan naiivisti, että kun konsensus vallitsee, ihmisten väliset valtasuhteet ja epätasa-arvo on poissuljettu. (Mouffe 2000, 29–30, 104.)

Konsensuksen itsepintainen tavoittelu voi lopulta olla suorastaan vaarallista. Mouffe sanoo olevansa todella huolissaan nykyisestä poliittisesta tilanteesta, jota hän kuvaa sanoilla konsensus keskustassa, jolla hän tarkoittaa perinteisten puolueiden pakoa keskustaan (Mouffe 2013, 141). Jos konsensuksen perään haikaillaan herkeämättä ja jos ei ole konfliktien ilmaukseen tarkoitettuja sopivia kanavia, ei ole yllättävää, että ihmiset ovat

yhä vähemmän kiinnostuneita politiikasta (Mouffe 2005a, 24).

Koska puolueet ovat epäonnistuneet ilmentämään sosiaalisia jakoja ja poliittisia konflikteja, seuraukset ovat olleet hälyttäviä. On muodostunut hedelmällinen maaperä ääriajattelulle ja oikeistopopulismille. Demokratia on vaarassa silloin, kun yletön konsensuskaipuu estää vastustajien välisen tasa-arvoisen konfliktuaalisen kamppailun. Poliittisten rajojen selvä hämärtyminen on kaukana poliittisesta kypsyydestä. (Mouffe 2005b, 5–6.) Yhteistä kaikissa oikeistopopulismin menestysmaissa on perinteisten puolueiden välisten erojen huomattava hämärtyminen. Ne ovat alkaneet muistuttaa toisiaan eivätkä niiden väliset erot ole enää kovinkaan merkittäviä. (Mouffe 2005a, 66–67.)

Lopuksi: politisoivan kansalaisretoriikan voima

Varsinkin talouspolitiikkaa koskevat välttämättömyyshokemat ovat saaneet suorastaan myyttisen aseman. Ne kuuluvat markkinafundamentalismiin, jolle on ominaista syvä usko markkinoiden kykyyn ratkaista kaikki ongelmat optimaalisella tavalla. Suurelle yleisölle vakuutellaan, ettei ole olemassa ainuttakaan toimivaa vaihtoehtoista talousjärjestelmää markkinaliberalismille. Vakuuttelu, ettei ”vaihtoehtoja ole olemassa, on siis puhtaasti ideologinen kannanotto” (Lindholm 2016, 10). Valtiovarainministeri Alexander Stubb myönsi tämän suoraan, kun talouspolitiikan arviointineuvosto esitteli raporttinsa 26.1.2016. Hän kertoi raportin julkistamistilaisuudessa, että hallituksen päättämät julkisen talouden leikkaukset veronkorotusten sijaan ovat poliittinen arvovalinta eikä – ihme kyllä – vedonnut talouden välttämättömyyksiin. Ja Stubbin tunnustus – ihme kyllä – ei juuri herättänyt keskustelua.

Myyttejä voidaan kuitenkin ravistella politisoimalla, mikä kiistää nykyisen asiantilan väistämättömyyden. Välttämättömyyksiksi väitetyt toimet ovat poliittisen toiminnan tulos ja siten politisoimalla muutettavissa. Politisoitaessa esitetään vaihtoehtoja, erilaisia tulkintoja, kiistellään, keskustellaan, puretaan vakiintuneita normeja ja rakenteita ja tematisoidaan uusia kysymyksiä. Politisointi vaatii kekseliäisyyttä, mielikuvitusta, mahdollisuuksien konstruomista toimijoille, uudenlaisia perspektiivejä, joiden vuoksi asiat ilmenevät erilaisina. Politisoimalla on mahdollista muuttaa tilan-

ne, joka on epäpolitisoitu uskottelemalla, että jokin toimintatapa on objektiivisesti paras tai välttämätön. (Palonen 2003.)

Pidän kansalaistoiminnan yhtenä tärkeimpänä tehtävänä juuri politisoimista, jossa kiistelevällä retoriikalla on tärkeä rooli. Jos jokin toimija väittää jonkin asiantilan muuttamisen olevan mahdollista, kansalaistoimijoiden on kyettävä poliittiseen luentaan ja siten kiistämään kyseinen asiantila. On pystyttävä osoittamaan asiantilan toisin olemisen mahdollisuus. Tällaista vaihtoehtoista puhetapaa on kutsuttu politisoimisen retoriikaksi (Palonen & Summa 1996).

Politisoinen edellyttää, kuten Heikkinen edellä totesi, kielellisiä kansalaistaitoja. Hän painottaa erityisesti kriittistä asennetta, jolla hän ei tarkoita omien tai muiden ihmisten tekemisten itseisarvoista arvostelemista, kielteisyyttä, ylimielisyyttä tai purevaa ivallisuutta. Kriittisyys on ennen muuta avoimuuteen pyrkimistä. Kun kielenkäyttäjää on kriittinen, hän tekee itselleen ja muille selväksi omat valintansa ja tarkoituksensa. Jos kriittisyys on mahdollista, on aina mahdollisuuksia toimia toisella tavalla, on vaihtoehtoja. (Heikkinen 2007, 10–11.)

Juuri kriittisyydessä on uudenlaisen kansalaisuuden ja kansalaisten entistä voimakkaamman vallan mahdollisuus. Kielestään ja valintojen tekemisestä tietoisella ihmisellä on hyvät lähtökohdat olla avoin ja voimakas merkitysten antaja ja ottaja. Kun joku havahtuu kielitietoisuuteen, hä-

nestä voi tulla entistä kriittisempi ja aktiivisempi kansalainen. Kyse on vallasta: miten valtaa voidaan käyttää ja miten vallankäyttöön voidaan vastata. Kielen monimuotoisuuden vallan hallitseminen pitäisi olla keskeinen kansalaistaito. (Heikkinen 2007, 16.)

Nykyisessä tekstiyhteiskunnassa tarvitaan uudenlaista kriittistä kielitietoisuutta ja aktiivista kansalaisuutta. Kansalaistoiminnan menestymisen edellytys on, että kansalaiset pystyvät avaamaan tekstien ja puheiden merkityksiä. Kriittinen lukutaito ja kielen hallitseminen antavat mahdollisuuksia uudenlaiseen kansalaisten valtaan. Kielen valta on aina merkitysten välistä kiistelystä. Heikkisen mielestä poliittinen puhe voisi olla avointa, itsestäänselvyyksiä purkavaa, rehellistä, vuoropuheluun kannustavaa, useita vaihtoehtoja esittävää, moninaisuutta ymmärtävää ja tasa-arvoista. (Heikkinen 2007, 127–146.)

Heikkisen kuvaama kriittinen politisoiva puhetapa on epäilemättä elävän demokraattisen keskustelukulttuurin edellytys. Vireä keskustelukulttuuri ei voi kehittyä, jos jämähdetään syvälle ystävän ja vihollisen asetelmaan. Se on osoitus demokratian sairastumisesta. Keskustelun osapuolten kannattaa ottaa opiksi siitä Hannah Arendtin huomiosta, että ”ihmiset, ei Ihminen, elävät maassa ja asuttavat maailmaa” (Arendt 2002, 15). Arendt tarkoittaa tällä sitä, että kaikenlainen moninaisuus on ihmisten yhteiselämän ehto. Kyse on ihmisarvosta ja ihmisoikeuksista.

KIRJALLISUUS

- Arendt, Hannah: *Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Tampere: Vastapaino, 2002.
- Berlin, Isaiah: Kaksi vapauden käsitettä. S. 44–76. Teoksessa Berlin, Isaiah: *Vapaus, ihmisyy ja historia: valikoima esseitä* (toim. Sihvola, Juha & Soukola, Timo). Helsinki: Gaudeamus, 2001.
- Dewey, John: *Julkisen toiminta ja sen ongelmat*. Suom. Mika Renvall. Tampere: Vastapaino, 2006.
- Heikkinen, Vesa: *Kielen voima*. Helsinki: Gaudeamus, 2007.
- Honohan, Iseult: *Civic republicanism*. London and New York: Routledge, 2002.
- Hänninen, Sakari: Puhe on hyvinvoinnista ja ehdollistamisen retoriikasta. S. 161–174. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.): *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 1996.
- Lindholm, Christer: Viis taloudesta. Viisi myyttiä jotka romuttavat hyvinvoinnin. Tampere: Vastapaino, 2016.
- Mouffe, Chantal: *The Democratic paradox*. London and New York: Verso, 2000.
- Mouffe, Chantal: *On the political*. London and New York: Routledge, 2005a.
- Mouffe, Chantal: *The Return of the political*. London and New York: Verso, 2005b.
- Mouffe, Chantal: *Agonistics. Thinking the world politically*. London and New York: Verso, 2013.
- Niemi-Pynttäri, Risto: Riidat verkossa ja agonismi, 2011. <https://rniemi.wordpress.com/2011/04/26/roodat-verkossa-agonismi> (luettu 13.1.2017).
- Palonen, Kari: Four times of politics: Policy, polity, politicking and politicization. *Alternatives* 28, 2003, 171–186.
- Palonen, Kari & Summa, Hilikka: Johdanto. Retorinen käänne? S. 7–19. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.): *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 1996.
- Pettit, Philip: *Republicanism. A Theory of freedom and government*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Rosanvallon, Pierre: *Vastademokratia. Poliittika epäluulon aikakaudella*. Tampere: Vastapaino, 2006.
- Rosanvallon, Pierre: *Demokraattinen oikeutus. Puolueettomuus, refleksiivisyys, läheisyys*. Tampere: Vastapaino, 2008.
- Tammilehto, Olli: Miksi viidettä ydinvoimalaa ei rakennettu. Ydinvoiman vastaisen liikkeen historiaa. S. 97–111. Teoksessa Heima-Tirkkonen, Tuula & Kallio-Tamminen, Tarja & Selin, Tove (toim.): *Ruohonjuurista elämänpuuksi. Suomalainen vaihtoehtoliikehdintä*. Helsinki: Vihreä Sivistysliitto, 1996.
- Saari, Juho: Suomalainen konsensus: Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (2010): 5, 469–486.
- Tarrow, Sidney: *Power in movement. Social movements and contentious politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.